

ХОДЖИ-АКБАР РАҲМОНУЛОВНИНГ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ, ПЕДАГОГИК ҲАМДА ИЖТИМОИЙ ФАОЛИЯТИ

Тошкент давлат юридик университети 3-босқич талабаси

Аллаберганов Амирбек Руслон ўғли

amirbekallaberganov816@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси ФА академиялари, юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби Ҳожиакбар Раҳмонқуловнинг ҳаёти ва илмий меъросига бағишланган. Унда олимнинг ёшлик йиллари, таълим олган даврлари, юридик олий таълим муассасаларидаги кўп йиллик фаолияти ва халқаро хусусий ҳуқуқ соҳасига қўшган ҳиссаси ёритилади.

Шунингдек, мақолада Ҳ.Раҳмонқуловнинг илмий унвонлари, давлат мукофотлари, конституциявий ислохотлардаги иштироки ва ҳуқуқий давлат асосларини шакллантиришдаги ҳиссаси ёритилган. Унинг илмий мактаби ва педагогик фаолияти орқали юртимизда ҳуқуқшунос кадрлар тайёрлашга қўшган улкан ҳиссаси ҳам алоҳида таҳлил этилади. Мақола ҳуқуқшунослик тарихини ўрганаётган тадқиқотчилар, талабалар ва ходимлар учун назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: ҳуқуқшунос олим, ҳуқуқий таълим, илмий мерос, халқаро хусусий ҳуқуқ, фахрий унвонлар, юридик таълим, фан арбоби

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена жизни и научному наследию академика Академии наук Республики Узбекистан, доктора юридических наук, профессора, заслуженного

деятеля науки Республики Узбекистан Ходжаакбара Рахмонкулова. В ней освещаются молодость ученого, образование, многолетняя работа в высших юридических учебных заведениях и его вклад в сферу международного частного права.

В статье также освещаются ученые звания Рахмонкулова, государственные награды, участие в конституционных реформах и его вклад в формирование основ правового государства. Отдельно анализируется его большой вклад в подготовку юридических кадров в нашей стране через его научную школу и педагогическую деятельность. Статья имеет теоретическое и практическое значение для научных сотрудников, студентов и сотрудников, изучающих историю юриспруденции.

Ключевые слова: ученый-юрист, юридическое образование, научное наследие, международное частное право, почетные звания, юридическое образование, ученый

ABSTRACT

This article is dedicated to the life and scientific heritage of the Academies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Laws, Professor, Honored Scientist of the Republic of Uzbekistan, Hojiakbar Rahmonkulov. It covers the scientist's youth, education, many years of work in higher legal educational institutions and his contribution to the field of private international law.

The article also covers Rahmonkulov's academic titles, state awards, participation in constitutional reforms and his contribution to the formation of the foundations of a legal state. His great contribution to the training of legal personnel in our country through his scientific school and pedagogical activities is also analyzed separately. The article is of theoretical and practical importance for researchers, students and employees studying the history of jurisprudence.

Keywords: legal scholar, legal education, scientific heritage, international private law, honorary titles, legal education, scientist

МУҲОКАМА ВА ТАҲЛИЛЛАР

Ўзбекистон Республикаси ФА академиги, юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби, Ходжи-Акбар Раҳмонкулович 1925 йил 2 сентябрда Чимкент вилоятининг Сайрам кишлоғида деҳқон оиласида туғилган. Х.Раҳмонкулов истеъдодли олим сифатида ўз илмий асарлари, ўзи тарбиялаган

шогирдлари билан фақат Ўзбекистонда эмас, балки ундан ташқарида ҳам маълум ва машҳур. Устоз нафақат шахсий ҳаётда, балки, илмий-педагогик фаолияти давомида ҳам жуда юксак марраларни забт этган. Унинг ҳаёт йўли ҳар бир бўлажак юристнинг орзуси. Биз устозни ҳаёт йўлини йўлга қиёслайдиган бўлсак унда уни Буюк ипак йўлига, агар тоғ чўққисига қиёслайдиган бўлсак, Эверестга, агар дарёга қиёслайдиган бўлсак, Нил ва Амазон дарёларига қиёс қилсак мақсадга мувофиқ бўлади.

Ходжи-Акбар Раҳмонкуловичнинг ҳуқуқ фанини ривожлантиришдаги хизматлари унинг муҳаррирлик иши билан ҳам боғлиқдир. У 70 дан зиёд илмий асарнинг муҳаррири, фақат Ўзбекистондагина эмас, балки бошқа давлатларда ҳам тайёрланган кўплаб монографиялар ва диссертация ишларининг тақризчисидир. 300 дан зиёд илмий иш, шу жумладан 50 дан зиёд монография, китоб, дарслик Х. Раҳмонкуловичнинг қаламига мансуб. Х. Раҳмонкулов (якка ўзи ва ҳаммуаллифликда) монографиялар билан бир

каторда чет эл нашрларида, шу жумладан чет тилларда бир қанча илмий мақолалар ва маърузалар эълон қилган.

Устоз ўзи танлаган илмий йуналиш бўйича ўз мактабини яратди ва уни мустахкамлаш устида самарали меҳнат қилган. Бу мактаб мутахассислари томонидан тадқиқ этилаётган масалалар мамлакатимизда амалга оширилаётган муҳим ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар, бозор иқтисодиётининг ҳуқуқий муаммолари, унинг ҳозирги ҳар томонлама эркинлаштирилиши, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳуқуқий майдонига кириб бориши билан бевосита боғлиқдир.

Биз унинг ҳаёт йўлини ўз навбатида 2 босқичга бўлиб ўргансак мақсадга мувофиқ бўлади:

Биринчиси, мустақиллик давригача бўлган давр;

Иккинчиси, эса мустақиллик ва ундан кейинги даврлар;

Х.Рахмонқулов 1946-1950 йилларда Тошкент юридик институтида ўқиб, уни 1950-йилда тамомлаган. Шундан сўнг 1950-1951 йилларда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг маслаҳатчиси, тафтишчиси, катта тафтишчиси лавозимларида самарали фаолият кўрсатган. 1951-1953 йилларда Туркистон Ҳарбий округи ҳарбий қисмларида хизмат, сиёсий бўлим бўйича командир ўринбосари бўлган. 1956-1957 йилларда яна Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг катта тафтишчиси лавозимида фаолият юритган. 1957 йили Ленинград давлат университети юридик факультетининг аспиранти бўлди. Унинг келгусида йирик олим-мутахассис бўлиб шаклланишида илмий раҳбари, профессор Н.А.Райгородскийнинг ва Ленинград давлат университети юридик факультети “Фукаролик ҳуқуқи” кафедрасининг бошқа таниқли олимлари – профессорлар А.В.Венедиктов, Б.Б.Черепакхин, О.С.Иоффе, В.Ф.Яковлева, Ю.К.Толстой, А.К.Юрченко ва бонқаларнинг катта хизматлари бор. Устознинг илмга хисса қўшиш давлари ушбу давлардан бошланган.

1960 йил июнь ойида Х.Рахмонқулов Ленинград университети юридик факультетининг Илмий кенгашида номзодлик диссертациясини муваффақиятли ёклади. Унинг диссертацияси “Пахта тайёрлаш ва уни етказиб бериш бўйича муносабатларнинг ҳукукий шакллари” мавзусида бўлиб, республикамизнинг хўжалик ҳаёти билан бевосита боғлиқ эди. Унинг диссертациясида баён қилинган айрим хулосалар ва таклифлар СССР Министрлар Совети томонидан 1966 йил 6 январда тасдиқланган **“Контракция шартномаларини тузиш ва бажариш тартиби тўғрисидаги Низом”**да ўз ифодасини топди. У ёзган диссертациянинг савиясини ушбу ҳолатда ҳам кўришимиз мумкин.

Аспирантурани битирганидан кейин Х.Рахмонқулов ЎзССР ФА Фалсафа ва ҳуқуқ институтига кичик илмий ходим этиб ишга қабул қилинди. Бирок қисқа муддатда у кичик илмий ходимликдан катта илмий ходимликка кўтарилди ва 1962 йил май ойида институтнинг Фуқаролик, хўжалик, меҳнат ва оила ҳуқуқи шўъбасининг мудир лавозимини унга ишониб топширишди. Бу ишда у ўзини лаёқатли раҳбар ва фан ташкилотчиси сифатида намоён этиб, фаол ижтимоий фаолиятни авж олди. Орадан 10 йил ўтиб, 1970 йил январь ойида Ленинград давлат университети юридик факультетида “Саноат ва қишлоқ хўжалиги ўртасида товар айланиши соҳасидаги шартнома муносабатлари” мавзусидаги докторлик диссертациясини ёклаган.

1980 йил ноябрь ойида Х.Рахмонқулов Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат университетининг сўрови ва ЎзССР ФА уша пайтдаги Президентининг топшириғига биноан шу университетнинг юридик факультетини мустаҳкамлаш учун ишга ўтказилди. Бу ерда у “Фуқаролик-ҳуқуқшунослик фанлари” кафедрасини ташкил этди ва унга бошчилик қилди, ўқув-услубий ва илмий ишлар савиясини оширишга кўмаклашди, ҳар йили ўқитувчилар таркибининг илмий ишлари ва ўқув қўлланмалари нашр этилишини уюштирди, илмий ишлар мавзуларини белгилади ва бир қанча юридик фанлар номзодларини тайёрлади.

1985 йил октябрь ойида Ходжи-Акбар Рахмонкулович яна Ўзбекистон ФА Фалсафа ва ҳуқуқ институтига чақириб олинди. Бу ерда у 1986 йил ноябрь ойига қадар Фуқаролик, ҳўжалик, меҳнат, оила ва процессуал ҳуқуқ шўъбасига, кейин ҳуқуқ бўлимига мудирлик қилди, 1989 йил май ойида эса институт жамоаси томонидан Фалсафа ва ҳуқуқ институти директорлигига сайланди ва тасдиқланди.

Ходжи-Акбар Рахмонкулович Республика ФА Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг директори лавозимида 1991 йил март ойигача ишлади. Шу даврда у илмий йуналишларни, ходимларнинг, институт таркибий бўлинмаларининг илмий ишлари мавзуларини аниқлаштириш ва такомиллаштириш юзасидан талай ишларни амалга оширди. Институтда муайян юридик фанлар бўйича янги шўъбалар ташкил қилиниб, бу давлат ҳокимиятини ва бошқарув органларига қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларнинг лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва уларни тақриздан ўтказишда, шунингдек бошқа маслаҳат беришга оид ишларда ёрдам кўрсатиш бўйича институтнинг фаолиятини кучайтиришга кўмаклашди.

Ўзбекистон мустақилликка еришиш арафасида яъни 1991 йил февраль ойида Ходжи-Акбар Рахмонкулович Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси лавозимида тақлиф қилинди. Унинг ана шу лавозимда ишлаш даври республикаимиз ҳаётидаги улкан тарихий воқеаларга тўғри келди. Ўзбекистон ўзини суверен давлат деб эълон қилди, республиканинг мустақил давлат сифатидаги ҳуқуқий мақомини аниқлаш тўғрисидаги масала пайдо бўлди, Ўзбекистоннинг ижтимоий тизими ва давлат қурилиши ривожининг сифат жиҳатидан янги босқичини инобатга олган ҳолда Ўзбекистон Конституциясини ишлаб чиқиш, шунингдек янги сиёсий шароитда бошқа суверен республикалар билан ўзаро муносабатларининг ҳуқуқий асосларини аниқлаш тўғрисидаги масала кўндаланг бўлди. Ходжи-Акбар Рахмонкулович бу даврда “Иттифок шартномаси” лойиҳасини тайёрлаш ва муҳокама қилишда бевосита иштирок этди. Мазкур лойиҳа узил-кесил вариантыда “Суверен давлатлар шартномаси” деб атала бошлади, лекин 1991 йил 19 августдаги фитна ва ундан кейинги маълум

воқеалар туфайли у имзоланмасдан қолди. Х.Рахмонқулов Конституциявий комиссиянинг аъзоси бўлиб, мустақил Ўзбекистон Конституцияси лойиҳасининг “Жамият ва шахс” бўлимини тайёрловчи ишчи гуруҳига раҳбарлик қилди.

1994 йилдан 2001 йилгача Х.Рахмонқулов профессор А.Л.Маковский бошчилик қилаётган МДХ Хусусий ҳуқуқ илмий-маслаҳатлашув маркази ишчи гуруҳининг аъзоси эди. Бу ўринда у МДХга аъзо давлатлар Фуқаролик кодекси моделини ишлаб чиқишда фаол қатнашди.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг биринчи қисми (1995 йил 21 декабрда) ва иккинчи қисми (1996 йил 29 августда) тасдиқлангандан кейин Х.Рахмонқулов дарҳол ана шу кодексга шарҳлар тайёрлаш бўйича ишларни ташкил этишга киришди. Шундан сўнг, кейинги муҳим қонун ҳужжати — 1998 йил 30 апрелда тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси лойиҳасини тайёрлаш бўйича мутахассислар ишчи гуруҳи фаолиятига бошчилик қилди.

1993 йилда Х.Рахмонқуловнинг ташаббуси билан Тошкент Давлат юридик институтида янги “Бозор-ҳўжалик ҳуқуқи” кафедраси ташкил этилган. У ўриндошлик тартибида кафедрага мудирлик қилиб, ўқув дастурини ишлаб чиқди ва ана шу дастур бўйича маърузалар ўқиди. 1999 йилда Х.Рахмонқуловнинг ташаббуси билан Тошкент Давлат юридик институтида яна бир кафедра - “Халқаро хусусий ҳуқуқ” кафедраси ташкил этилди. Ушбу кафедралар томонидан ўтиладиган фанлар бўйича ўқув адабиётларни яратишда ҳам Х.Рахмонқулов жонбозлик кўрсатди. Домла ўзбек ва рус тилларида “Мажбурият ҳуқуқи”, “Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари”, “Фуқаролик ҳуқуқининг объектлари”, “Корпоратив ҳуқуқ”, “Фуқаролик ҳуқуқининг предмети, методи ва тамойиллари”, “Битимлар” каби фундаментал аҳамиятга эга бўлган дарсликларни тайёрлаб чоп эттирди.

Х.Рахмонкуловнинг фаол ижтимоий ишлари бир қатор даврий нашрлар таҳририятларининг фаолияти билан ҳам боғлиқдир. Масалан, у 1991 йилдан бошлаб “Ўзбекистонда ижтимоий фанлар” академик журнали, 1993 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация комиссияси Ахборотномаси, “Ҳаёт ва қонун” журнали, 1995 йилдан бошлаб “Мулоқот” журнали, “Хўжалик ва ҳуқуқ” журнали, “Давлат ва ҳуқуқ” журнали, 2004 йилдан “Обзор законодательства Узбекистана” журнали каби нашрлар таҳририятларининг аъзоси бўлган.

ХУЛОСА

Х.Рахмонкулов илм осмонида порлаган мисли қуёшдир. Буюк илм эгаси, фан арбоби 2013 йил 17 июль куни 88 ёшида вафот этди. Ушбу умр давомида у катта илмий мактабга асос солди, ўзидан жуда кўплаб издошлар-у шогирдларни, китоблар-у диссертациларни, бир гап билан айтганда битмас-туганмас катта илмий мерос қолди. Биз ва биздан кейинги авлодлар ушбу илмий мероснинг меросхўрларимиз десак муболаға бўлмайди. Чунки, Юриспруденсия мутахассислигида ўқийдиган ҳар бир талаба борки, у яратган илмий ишлар, дарсликлар, шархларни ўқиб келган ва ҳозирда ҳамда бундан кейин ҳам давом этади. У фақат Ўзбекистон учун эмас, балки Марказий Осиёнинг бошқа республикалари учун ҳам илмий кадрлар тайёрлаш ишига салмоқли ҳисса қўшган. Унинг раҳбарлиги остида 60 нафардан зиёд фан номзоди ва 16 нафар фан доктори тайёрланган, шу жумладан Тожикистон, Туркменистон, Озарбайжондан фан докторлари ва номзодлари бор. Ўзбекистон илмий жамоатчилиги ва ҳукумати Ходжи-Акбар Рахмонкуловнинг республикамизда ҳуқуқ фанини ривожлантириш ва юқори малакали илмий кадрлар - фан докторлари ва номзодларини тайёрлашдаги

хизматларини юксак баҳоладилар. 1990 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида биноан унга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби” фахрий унвони берилди, 1994 йилда у Ўзбекистон Республикаси ФА мухбир аъзоси, 2000 йилда эса академиги этиб сайланди. У “Ватан уруши”, “Хурмат белгиси” орденлари, ўн битта жанговар ва юбилей медаллари, шунингдек Ўзбекистон Олий Кенгаши Раёсатининг Фахрий ёрлиғи билан тақдирланган. Ҳар бир юрист борки, Ҳ.Раҳмонқулов каби бўлишни ҳавас қилади, унга ҳаракат қилади, шу жумладан, мен ҳам.

REFERENCES

1. Устоз академик ҳожи-акбар раҳмонқуловнинг 97 йиллиги.
<https://telegra.ph/USTOZ-AKADEMIK-%D2%B2OZHI-AKBAR-RA%D2%B2MON%D2%9AULOVNING-97-JILLIGI-09-01>
2. Академик Ҳожи-Акбар Раҳмонқулович ўқишлари. Илмий тўплам / Маъсул муҳаррирлар: О.Оқюлов, М.Х.Баратов. – Тошкент: ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти, 2023, 436 б.
3. Ҳожиакбар Раҳмонқулов.
https://uz.wikipedia.org/wiki/Hojiakbar_Rahmonqulov